

ПЕРЕКЛАД ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Шабуніна Вікторія Віталіївна,

канд. юрид. наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено важливості правової комунікації, зокрема, акцентується увага на певних лінгвістичних особливостях перекладу юридичного тексту, пов'язаних з існуванням у світі різних правових систем. У цьому контексті досліджуються та аналізуються розбіжності між правовими сім'ями, наводяться приклади найпоширеніших термінологічних проблем та пропонуються шляхи для їх усунення.

Ключові слова: правова комунікація, юридична термінологія, правова система, лінгвістичні особливості.

Актуальність теми даного дослідження полягає в тому, що в сучасних умовах євроінтеграційних процесів, які відбуваються в Україні, та всесвітньої глобалізації правова комунікація має дуже велике значення та відіграє важливу роль з точки зору науково-теоретичних та практичних аспектів.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні та аналізі перекладу юридичного тексту та термінологічних особливостей в рамках різних правових систем та культурних середовищ.

Предметом дослідження є переклад юридичного тексту в контексті правової комунікації з урахуванням розбіжностей між правовими системами.

Наукова новизна дослідження обумовлена тим, що в ньому використано велику низку англomовних наукових джерел, які ще не були предметом широкого наукового аналізу у вітчизняній науці; зроблено відповідні науково-теоретичні висновки стосовно розв'язання певних термінологічних проблем, пов'язаних із перекладом юридичного тексту.

Постановка проблеми. Міжнародне правове співтовариство – це місце зустрічі для фахівців з різних країн, які встановлюють відносини і здійснюють правові операції. З метою уможливлення комунікації, долаючи мовні і культурні бар'єри, має бути узгоджена або мова однієї із взаємодіючих сторін, або третя нейтральна мова, але прийнятна як загальний засіб зв'язку – "lingua franca" [House 2001]. У будь-якому випадку така комунікація буде включати в себе певний ступінь явного чи неявного перекладу та тлумачення.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку євроінтеграційних процесів в Україні велика увага приділяється комунікації в різних сферах науки і культури, особливо в сфері юриспруденції. Серед науковців та вчених, які присвячують свою діяльність дослідженню лінгвістичних особливостей правової комунікації і на роботи яких спирається автор статті, слід зазначити таких, як Хаус [House 2001], Холмс [Holmes 1990], Де Грут [De Groot 1992], Уайт [White 1982], Джозеф [Joseph 1995], Дженкінс [Jenkins 1980], Харві [Harvey 2002], Сарцевіч [Sarcevic 1997], Чао [Cao 2007], Норд [Nord 1997] та інші.

Постановка завдання. Міжкультурна правова комунікація відбувається серед різних правових систем за допомогою різних мов, і саме тому потрібно враховувати

певні вимоги, що застосовуються до перекладу юридичного тексту. Зважаючи на той факт, що правова комунікація зазвичай переслідує певні цілі, слід дотримуватися функціонального підходу. Необхідно визначити техніку та стратегію для представлення відповідного перекладу. Крім цього, зазначення функції тексту, аудиторії, часу, місця та мотивів зробили б вагомий внесок у чіткість та повноту перекладу [Nord 1997, 137]. Якщо ж розглядати переклад як міжкультурну передачу, де і джерела, і мова вкорінені у відповідні культури, можна зробити висновок, що перекладач має бути експертом в галузі різних культурних середовищ. Тим не менш, застосування невивіркованого принципу культурної вкоріненості, тобто зв'язку мови з відповідною культурою, може виявитися сумнівним. У міжкультурних правових угодах, а саме в міжнародних договорах, наприклад, там, де тільки одна правова система визначається як головна, цей принцип може бути застосований лише на лінгвістичному, а не на культурному (правовому) рівні. Більше того, рівень перекладеності правових концепцій залежить від спорідненості правових систем, а не залучених мов.

Виклад основного матеріалу статті. Питання про те, що собою являє переклад, мистецтво чи науку, турбує людей з давніх часів, і все ще немає чіткої відповіді на нього. Але й це ледве має значення, оскільки протягом сторіч перекладачі виконують своє завдання певною мірою артистично і науково. Що стосується перекладу юридичного тексту, цей процес не можна назвати простим та прямолінійним. Яскравим прикладом важливості та складності може бути заснування Європейського Союзу (ЄС), де багатомовність та лінгвістична рівність всіх членів були одним із основоположних принципів практичного існування цієї організації. Саме лінгвістичне та культурне різноманіття надає ЄС його специфічного характеру. Європейський парламент як орган законодавчої влади створює закони, які стають законами в державах-членах і мають пряму дію по відношенню до всіх громадян ЄС. Всі ці закони перекладаються та публікуються офіційними мовами відповідних держав-членів ЄС. Таким чином, переклад є невід'ємною частиною функціонування Європейського парламенту. З іншого боку, потреба в юридичному перекладі постійно зростає завдяки глобалізації та збільшенню контактів і обмінів між людьми, народами, державами. На даний момент існує 20 офіційних мов у ЄС, і необхідність в перекладі в середині ЄС зростає з приєднанням та підготовкою до вступу нових членів. У країнах, де офіційною є лише одна мова (таких, як Україна, Угорщина, Польща), в останні десятиліття потреба в юридичному перекладі різко зросла завдяки євроінтеграції, приєднанню та вступу до міжнародних організацій.

Як уже зазначалося, загальновизнаним є той факт, що переклад юридичного тексту є дуже складним процесом, який вимагає спеціальних знань, навичок та досвіду перекладача з метою якомога точніше передати значення тексту, поданого мовою оригінала. Ряд вчених описували юридичний переклад як окрему категорію, вище лінгвістичне завдання, поєднуючи винахідливість літературного перекладу з термінологічною точністю технічного. Що ж насправді такого особливого в юридичному перекладі? Чи це просто виправдання, чи перебільшення у баченні того, що юридичний переклад є чимось особливим та більш складним, що вимагає більше часу та

навичок, ніж інші види перекладу, а тому потребує більшої винагороди? [Harvey 2002] Для практикуючих перекладачів, дослідників у цій галузі та викладачів переклад юридичного тексту, як лінгвістичне явище, є дійсно особливим. Англійська мова має велику перевагу над іншими мовами в контексті перекладу юридичних текстів, наприклад, таких, що розробляються в рамках ООН чи інших міжнародних організацій, а також міжнародних угод. Крім цього, англійська мова є мовою країн загального права. Можна стверджувати, що законотворчість, що здійснюється англійською, має величезний вплив на відповідні процеси для створення багатомовного інструментарію.

Юридичний переклад, з одного боку, стримується природою права та юридичною мовою, мовою джерела та мовою перекладу. З іншого боку, юридичний переклад являє собою продукт діяльності людини, коли перекладач працює за певних ситуацій та обставин під впливом правових та інших обмежень. Незважаючи на різні внутрішні складності чи будь-які інші контраргументи, право і закон доступні для перекладу з урахуванням того факту, що всім цим навичкам можна навчитися та розвинути вже існуючі.

Переклад юридичного тексту будь-якого типу, починаючи від законів і договорів до судових свідчень, є практичною діяльністю, яка стоїть на перехресті теорії права, теорії мови та перекладу [Joseph 1995, 14]. Тому дуже важливим є те, щоб перекладач мав основні знання з права та юридичної мови, а також розумів, який вплив це може мати на майбутній переклад.

Існує ряд класифікацій перекладу на певні категорії. Можна поділити переклад на літературний та нелітературний, класифікувати відповідно до поділу мови, зважаючи на її уживання, типів діяльності, літературної чи промислової [Sager 1993]. Загальновизнаною ж є така класифікація перекладу, як загальний, літературний та спеціальний, або технічний. Таким чином, можна стверджувати, що юридичний переклад відноситься до перекладу текстів у галузі права та правовому середовищі.

Філософи права погоджуються, що юридична мова є нормативною мовою. Вона співвідноситься з нормотворчістю та висловленням норми. Нормативне значення мови права походить з того факту, що право виконує основну функцію в суспільстві, спрямовуючи поведінку людей та керуючи стосунками між людьми. Право відрізняється від більшості інших інститутів людської діяльності. Воно об'єднує ідеали і стандарти, якими люди володіють і прагнуть реалізувати в таких поняттях, як справедливість, правосуддя, права, свобода, рівний захист та загальний добробут, які входять до системи права [Jenkins 1980, 103]. Це і є основною метою права. Так, право існує як набір приписів у формі наказів, визначень та гарантій для реалізації домовленостей, процесів та певних видів поведінки, яких необхідно дотримуватися в межах суспільства [Jenkins 1980, 98]. Відповідно й мова, яка використовується в праві, має розпорядчий, директивний чи імперативний характер.

Мова права є технічною мовою. Більше того, і найважливіше, вона не є універсальною технічною мовою, але лише такою, яка пов'язана з певною правовою системою, дуже відрізняється від тієї мови, яка використовується в науці, наприклад, біології чи хімії. Право та мова права пов'язані із системою, тобто вони відобража-

ють історію, еволюцію та культуру певної правової системи. Право охоплює всю історію розвитку нації, тому його неможливо розглядати як просто збірку, наприклад, аксіом та теорем у підручнику з математики [Holmes 1881/1990, 1]. Право як абстрактне поняття є універсальним, оскільки воно відображається у писаних законах і звичаєвих нормах поведінки в різних суспільствах. Водночас правові системи є особливими для тих суспільств, в яких вони були сформовані.

Кожне суспільство має різні культурні, соціальні, лінгвістичні структури, які розвивалися протягом всієї історії відповідно до власних умов. Юридичні поняття, правові норми та їх застосування різняться в залежності від того, в якому суспільстві відбувається цей процес, відображаючи певні особливості даного суспільства. Юридичний переклад включає в себе переклад однієї правової системи на іншу. На відміну від просто науки, право залишається національним явищем. Кожне національне право складає незалежну правову систему зі своїм власним термінологічним апаратом, підкреслюючи структуру понять та правил класифікації, джерела права, методологічний підхід та соціально-економічні принципи [Sarcevic 1997, 13]. Це суттєво впливає на юридичний переклад, коли комунікація здійснюється різними мовами, в різних культурних середовищах та правових системах. У порівняльному праві правові системи, або сім'ї, поділяються на романо-германську (континентальну цивільно-правову), загального права, соціалістичного права, індуського права, ісламського, африканського та далеко-східного права [David 1978, 20-31]. Цвайгерт і Кьотц виділяють вісім основних груп: романська, германська, північна, загального права, соціалістична, далеко-східного, ісламського та індуського права. Найбільш впливовими серед них є система загального права та система цивільного права (романо-германська). До системи загального права відносяться такі країни, як Англія та Уельс, США, Австралія, Нова Зеландія, Канада, деякі з колишніх колоній Англії в Африці, а також Сінгапур, Малайзія. Система цивільного права включає Францію, Італію, Німеччину, Швейцарію, Австрію, країни Латинської Америки, Турцію, деякі арабські країни, Японію і Північну Корею. Існують також змішані системи, до яких відносяться Ізраїль, Південна Африка, Провінція Квебек у Канаді, штат Луїзіана в США, Шотландія, Філіппіни та Греція. Право ЄС також являє собою змішану правову систему.

Розвиток української правової системи в IX – на початку XIX століть, сприйняття нею візантійської культури, духу пізньоримського права, а також вплив Литовських статутів, Магдебурзького права дозволяють дійти висновку про її корені у романо-германському типі правової системи. Більш ніж 70 років історії радянської України дали підстави віднести її правову систему, як і правові системи республік СРСР, до соціалістичного типу. Після проголошення незалежності правова система України формується на нових засадах як самостійна (в минулому вона складала частину єдиної правової системи СРСР), проте все ще перебуває у стадії перехідного періоду і зберігає деякі риси соціалістичної системи. Водночас за період незалежності України закладено правовий фундамент, що дозволяє стверджувати, що вона входить до романо-германського типу правової системи на правах особливого європейського різновиду [Скаун 2001, 656]. Кожна правова система чи сім'я має

свою власну характеристику та мову із власним вокабуляром, який застосовується для висловлення понять, а також технікою для пояснення та перекладу правил [David 1978, 19].

З точки зору юридичного мислення, в системі цивільного права простежується тенденція до використання абстрактних правових норм, наявності добре сформульованої системи чітко визначених галузей права, а також мислення юридичними конструкціями [Zweigert 1992, 70]. Серед двох систем різниця простежується також у функції та стилі самої правової доктрини. Юристи, які працюють у країнах із пануванням системи загального права, фокусуються на наявних фактах, їх зразках. Вони аналізують справи, надаючи схожі, але не ідентичні факти, розрізняючи справи і виокремлюючи певні норми, і лише потім, за допомогою методу дедукції, визначають вузький спектр кожної норми, іноді пропонують нові норми, щоб охопити факти, які ще не були представлені [Tetley 2000, 701]. На противагу цьому, в системі цивільного права юристи зосереджуються на юридичних принципах. Вони простежують історію, визначають свою функцію, сферу застосування та пояснюють свою роль у світлі прав та обов'язків [Tetley 2000, 702]. У цивільно-правовій сім'ї загальноправові принципи вміщені в кодекси та статuti, а правова доктрина надає напрямок щодо тлумачення, покладаючи на суддів обов'язок застосовувати закон [Tetley 2000, 702].

Одже, розглядаючи розбіжності між двома основними правовими системами, слід зазначити, що для юристів з континентальної Європи англійське право завжди здавалося чимось багатим та великим. На кожному кроці вони стикаються з правовими інститутами, процедурою та традиціями, яким немає відповідностей.

Проте, незважаючи на розбіжності, ми маємо визнати, що ці дві системи не є неsumісними. Не слід перебільшувати різницю чи вважати, що переклад юридичних текстів між різними правовими системами неможливий. Зрештою, обидві системи належать до західної правової традиції та політичної культури. Статутне право відіграє все більшу роль у країнах системи загального права, особливо у США після Другої Світової Війни. Відчувається й вплив законодавства ЄС на системи загального і цивільного права в країнах Європи (Вранкен). Все ж різниця в правових системах є основним джерелом труднощів даного типу перекладу.

Однією із найпроблематичніших особливостей юридичного дискурсу є те, що він "невидимий" [White 1982, 423]. Уайт стверджує, що "найбільш серйозною перепорою на шляху до розуміння є не словниковий запас та структура речення, що використовуються в праві, а неписані угоди, за допомогою яких діє мова". Право та мова тісно пов'язані між собою. Юридична мова розвинулася з метою задоволення потреб правової системи, в якій вона застосовується. Як зазначалося раніше, юридичний переклад відрізняється від усіх інших видів технічного перекладу. В цьому контексті його можна назвати *sui generis*.

Головною лінгвістичною проблемою юридичного перекладу є відсутність еквівалентної термінології в різних мовах. Це вимагає постійного порівняння правових систем. Зрозуміло, що можна стикнутися з нормами чи правилами, які відрізняються за значенням чи умовами застосування. Але зовсім іншим є те, коли відсутня на-

віль ціла система норм чи правил. Що стосується стилю, то юридична мова також має свій власний стиль у кожній окремій країні завдяки різним правовим традиціям і культурі. Існування однієї з основних різниць між двома правовими системами, яка полягає в першочерговості прецедента та доктрини, здійснило великий вплив на стиль складання юридичних текстів. Так, судові рішення в системі загального права зазвичай довгі і містять детальні міркування, в той час як в системі цивільного права вони зазвичай короткі та більш формальні за природою та стилем. У Франції, наприклад, судді посилаються на законодавство, а не на попередню справу, а рішення само по собі має мотивувальну та диспозитивну частини. В рішеннях українських суддів можна простежити такий же стиль.

Ступінь важкості перекладу юридичного тексту залежить від ступеню спорідненості правових систем [De Groot 1988, 410]. Різниця в системах виливається в лінгвістичні розбіжності. В першу чергу, це стосується трьох сфер термінології, тобто термінів, які використовуються для визначення різних видів юридичної професії, судових систем і певних галузей та інститутів права [Сао 2007, 60]. У сфері юридичних професій спеціаліст, який одержав право (свідectво, ліцензію) консультувати клієнтів з правових питань та представляти їхні інтереси в суді, українською мовою називається *адвокат*. Але прямого еквівалента в англо-саксонській правовій системі не існує. Там є такі визначення, як *lawyer*, *barrister*, *solicitor*, *attorney*. В Англії є чітка різниця між представниками юридичної професії, які називаються *barrister* та *solicitor*. *Barristers* уповноважені виступати та представляти інтереси своїх клієнтів у судах всіх рівнів, у той час як *solicitors* мають право захищати справи лише в судах нижчої інстанції, мирових або магістратських судах. У США до юристів зазвичай звертаються як *attorney*, *lawyer*, більш формальним є *attorney-at-law*. На відміну від представників цієї професії в Англії, вони уповноважені представляти клієнтів у суді будь-якого рівня.

Інша сфера, де виникають певні термінологічні проблеми, стосується судових посад. Так, у Англії та Австралії існують такі терміни, як *judge*, *justice* (судді Верховного Суду, наприклад), *magistrate* (лише мирові судді). В Україні існує лише один термін *суддя*. Він застосовується для суддів усіх рівнів.

Враховуючи той факт, що правова комунікація може відбуватися й в рамках різних правових систем, слід зазначити, що важливим чинником правильного перекладу є розуміння всієї структури системи, значення її інститутів. Так, порівнюючи систему загального права із системою континентального (цивільного) права, необхідно вказати на великі розбіжності в ієрархії судів та існуванні певних інстанцій. Яскравим прикладом може бути зобов'язальне право, яке вважається основоположним у континентальному праві, проте в загальному праві не існує еквівалента. Таке поняття, як право справедливості (*equity*), є невід'ємною частиною англійського права, але відповідності у системі цивільного права немає.

Висновки. З метою якомога правильніше передати значення юридичного тексту іншою мовою необхідно, в першу чергу, вивчити і порівняти терміни, що використовуються в різних правових системах. У тому ж випадку, якщо не існує еквівалентів, з'являється потреба у створенні неологізмів чи передачі цих термінів в оригіна-

лі. Правова комунікація є дуже специфічною сферою завдяки тому, що її учасники повинні мати знання як з правових, так і з лінгвістичних питань, поєднуючи науку перекладу з компаративним правом та контрастивною лінгвістикою.

Статья посвящена значимости правовой коммуникации, в частности акцентируется внимание на определенных лингвистических особенностях перевода юридического текста, связанных с существованием разных правовых систем в мире. В этом контексте исследуются и анализируются различия между правовыми семьями, приводятся примеры наиболее распространенных терминологических проблем и предлагаются пути для их решения.

Ключевые слова: правовая коммуникация, юридическая терминология, правовая система, лингвистические особенности.

The article is devoted to the importance of legal communication, specific linguistic features of legal translation connected with the existence of different legal systems in the world are emphasized. Diversities among legal families are researched and analyzed in this context, examples of the most common terminological difficulties are provided as well as the ways towards their resolving.

Key words: legal communication, legal terminology, legal system, linguistic features.

Література:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
2. Cao D. Translating Law / D. Cao. – Clevedon : Multilingual Matters, 2007. – 189 p.
3. David R. Major Legal Systems in the World Today: An Introduction to the Comparative Study of Law / R. David, John E. C. Brierley. – Free Press, 1978. – 584 p.
4. De Groot G.-R. Recht, rechtssprache and Rechtssystem: Betrachtungen uber die Problematik der Übersetzung juristischer Texte / G.-R. De Groot // Office des publications officielles des Communautés européennes: Terminologie et Traduction. – Bruxelles and Luxembourg : Commission des Comm. Europ., 1992. – S. 279–316.
5. Harvey M. What's so Special about Legal Translation? / M. Harvey // Meta. – 2002. – № 47 (2). – P. 177–185.
6. Holmes O. W. The Common Law / O. W. Holmes. – Boston : Little, Brown and Co, 1881/1990.
7. House J. English as a Lingua Franca for Europe / J. House // IATEFL: Brighton conference selections / ed. A. Pulverness. – 2001. – № 82–4. Whitstable: IATEFL.
8. Jenkins I. Social Order and the Limits of Law: A Theoretical Essay / I. Jenkins – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1980.
9. Joseph J. E. Indeterminacy, Translation and the Law / J. E. Joseph ; ed. Marshall Morris. – Amsterdam : John Benjamins, 1995. – P. 13–36.
10. Nord Ch. Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained / Ch. Nord. – Manchester : St. Jerome, 1997.
11. Sager J. C. Language Engineering and Translation: Consequences of Automation / J. C. Sager. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1993.
12. Sarcevic S. New Approach to Legal Translation / S. Sarcevic. – The Hague : Kluwer Law International, 1997.
13. Tetley W. Mixed jurisdictions: Common Law vs. civil law (codified and uncoded) / W. Tetley. // Louisiana Law review. – 2000. – № 60. – P. 677–738.
14. White J. B. Law as Language: Reading Law and reading Literature / J. B. White // Texas Law review. – 1982. – № 60. – P. 415–445.
15. Zweigert K. An Introduction to comparative law / K. Zweigert, H. Kotz. – 2nd ed. – Oxford : Clarendon, 1992. – 752 p.